

ÇAYAN DEMİREL'İN KÜRTÇE KONUŞAN VİCDAN FİMLERİ

Documentarist kapsamında Boğaziçi Üniversitesi'nde Çayan Demirel'in **38 ve 5 Nolu Cezaevi** belgeselleri gösterildi ve 12 Eylül sonrası Diyarbakır 5 Nolu Cezaevi'nde yatan tutukluların katıldığı bir de söyleşi yapıldı.

■ CAN CANDAN

docİstanbul olarak, 2-7 Haziran 2009 tarihleri arasında ikincisi gerçekleştirilen Documentarist Belgesel Günleri'nde belgeseli gösterilen Türkiyeli bir yönetmenle ilgili bir etkinlik düzenlemeye karar vermiştik. Çayan Demirel'in *5 Nolu Cezaevi* belgeseli uzun zamandır merakla beklediğimiz ve konusu itibarıyla çok önemseydiğimiz bir film. 6 Haziran'da Boğaziçi Üniversitesi'nde Documentarist ve Mithat Alam Film Merkezi işbirliğiyle önce Çayan Demirel'in 2006 yapımı 38 belgeselini, sonra 2009 yapımı *5 Nolu Cezaevi*'ni gösterip, yönetmenle ve filmde izlediğimiz Diyarbakır Cezaevi eski

mahkûmlarıyla bir söyleşi gerçekleştirdik.

2006 yılından beri çeşitli yerlerde se-yirciyle buluşan ve çokça da sansür gören 38 belgeseli 1937-38 yıllarında, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ulus-devlet olarak inşa sürecinde Dersim'de yaşananları tanıkların, belgelerin, uzmanların anlatımlarıyla "ses-siz bir çılgılık" olarak ortaya koyuyor. Resmi tarih anlatılarında olmayan bambaşka bir tarih yüzümüze çarpıyor.

5 Nolu Cezaevi ise 1980-84 yılları arasında Diyarbakır Cezaevi'nde mahkûmların yaşadıklarını ve özellikle maruz kaldıkları işkenceleri ve direnişlerini; hayatta kalanların tanıklıkları, bir mahkûmun çizimleri, arşiv ve güncel cezaevi görüntüleri ve o günlerde yazılı basında çıkan haberlerle birlikte çarpıcı bir şekilde göz önüne seriyor.

Toplumun genelinde bilinmeyen, duyulmayan, bilinmek ve duyulmak istenmeyen, filmde kullanılan gazete başlıklarından da net bir şekilde anlaşıl-dığı gibi özellikle görmezden gelinen ve hatta Orwell'i hatırlatırcasına medyada bambaşka bir şekilde sunulan (aynı zamanda gösterimdeki genç bir seyircinin kendi çocukluk deneyimini de hatırlayarak paylaştığı gibi, Cezaevi duvarlarını aşmış Diyarbakır şehrinin tümüne yayılan)

vahşet ve direniş hikâyeleri artık bir belgeselde de dile geliyor. Belgesel filmlerde röportajın, birinci ağızdan tanıkların anlatılarının hâlâ ne kadar güçlü bir yeri olduğunu bir kez daha bize gösteriyor.

"Burası askeri bir okul, amacı sizi Türkleştirmek" söylemiyle Kürt kültürel ve siyasi kimliğinin ve mücadelesinin bastırılmaya çalışılmasının hikâyesini o günleri yaşayan mahkûmların anlatılarından dinlerken, bir yandan da Diyarbakır Cezaevi'nde ölenleri, resmi belgelere yazılan yalanlarda olduğu gibi değil de, gerçekten hangi koşullarda, nasıl öldüklerini öğreniyoruz. Bu belgeselde hem o günlerde o cezaevinde hayatlarını kaybedenlerin, hem de ruhen ve bedenen yaralı olarak hayatta kalanların onurları iade ediliyor. Gösterimde eski mahkûmların orada olması ve bu belgeselle birlikte kamusal alanda yer almaları, yok etme projesinin başarısızlığının ve direnişin devamlılığının en somut kanıtı.

Film gösteriminden sonra izleyicilerden biri *5 Nolu Cezaevi*'nin neden Kürtçe olmadığını sorguladı. Çayan Demirel'in filmlerinde (çoğunlukla) Türkçe konuşulsa da, aslında onun filmleri Kürtçe konuşan filmler. Demirel bu "Kürtçe konuşan" belgesellerinde hem alternatif bir tarih yazarken, hem de bizi geçmişimizle yüzleşmeye davet ediyor. Bu son belgeselde geçmiş o kadar da geçmiş değil. Diyarbakır Cezaevi'nde insanlar insanlık dışı işkencelerden geçirilirken, dışkı ve sıçan yedirilirken, cop ile tecavüz edilirken ve öldürülürken biz de bu ülkede yaşıyorduk. Bu yaşananların sorumlularının çoğu da hâlâ bu ülkede, aramızda yaşıyorlar. İşte şimdi belgesel bizi vicdani bir soruyla başbaşa bırakıyor: Artık olanları biliyoruz, peki şimdi ne yapacağız?

LONDRA POSTASI

■ ALISA LEBOW

Bir keresinde Adam Curtis'le irtibat kurup yüksek lisans öğrencilerime belgeselde anlatıcı ses kullanımıyla ilgili tek seanslık bir ders vermesini rica etmiştim. İngiltere'de BBC için hazırladığı *Kâbusların Gücü* (*The Power of Nightmares*, 2004) adlı belgesel diziyi ünlünen Curtis'in anlatıcı ses kullanımı yaygın olarak takdir görüyor. Buna rağmen, filme buradaki deyişle mükemmel "yorum" yazdığımı ona söylediğimde çok şaşırdı, bunun kendisi için sinemacılığın en zor (ve kendi değerlendirmesine göre en başarısız) yönü olduğunu söyledi. Nitekim anlatıcı ses metni yazmak zorunda kalan pek çok sinemacı bu fikri paylaşıcaktır.

1960'lı yıllarda gözlemci sinemacılığın ve "Doğrudan Sinema"nın yükselişiyle anlatıcı ses kullanımı belgesel camiasında gözden düştü ve en azından ABD'de uzun yıllar demode bir şey olarak algılandı. Gördüğüm ilk Türkiye yapımı belgeseli hatırlıyorum, 7 yıl kadar önceydi ve sanırım Bergama'yla ilgiliydi, kullanılan anlatıcı ses tarzı karşısında şoke olmuşum. Eminim ki neyi kastettiğimi biliyorsunuz: TRT'nin tumturaklı Tanrı sesi, şiirsel ama buyurgan bir şekilde mekânın yüce tarihini anlatıyor. O zaman şöyle düşündüğümü hatırlıyorum: Türkiye'de belgesel diye bu seyrediliyorsa, hiç popüler olmamasına şaşırılmamak gerek.

Aslında bu yazıda beni esas ilgilendiren "Tanrının sesi" tarzı anlatıcı ses değil, aklı başında herkes gibi ben de bu tarzın dodo kuşunun kaderini paylaşması gerektiğine inanıyorum. Beni burada asıl ilgilendiren mevzu, belgeselin yeni bir alt türü olarak adlandırılan deneme filmlerindeki anlatıcı ses kullanımı.

Deneme filmlerde anlatıcı ses hayli kişisel ve

Zaman ve Şehre Dair

gayet kendine has olabiliyor. Geçen ay bu köşede konu edindiğim Werner Herzog bu işin ustalarından biri. Bir diğeri ise Chris Marker -son filmi *Chats Perchés* (2004) kaçırılmamalı. Herzog da Marker da heyecan ve hayret duygusunu fazla naif veya yapay tınlamsızın ifade edebilen yönetmenler. Ayrıca ikisi de kişisel ile evrensel dengelemeye çalışırken mizahtan ödün vermemeyi biliyorlar. Bu ciddi bir başarı ve mesela Terence Davies'in son filmi *Zaman ve Şehre Dair*'in (*Of Time and the City*, 2008) hiç nasip almadığı türden bir yetenek gerektiriyor.

Eleştirmenlerin "dahiyane" bir "filmsel şiir" olarak yere göğe koyamadıkları *Zaman ve Şehre Dair*'i hantal, kendi etkisini zayıflatacak denli önemi kendinden menkul buldum. Anlatıcı ses perdedeki görüntüden neredeyse tamamen kopuktu, sanki farklı stüdyolarda üretilmişler gibi. Yönetmenin memleketini konu edinen bir diğer "Sine-şiir" olan *Benim Şehrim Winnipeg*'de (*My Winnipeg*, 2007) ise çok daha başarılı ve doğrusu daha az iç banyıcı bir anlatıcı ses var. Fakat burada da Guy Maddin'in bir *film noir*'a yakışacak kaşarlan-

mış dedektif sesini takınma çabası biraz zorlama duruyor.

Deneme filmler bilgiçlik taslama eğilimine meydan veriyor, Jean-Luc Godard'ın *Histoire(s) du Cinema*'da (1988) takındığı tepeden bakan, mağrur ton bunun bir örneği. Neyse ki arada bir, Büyük Yönetmen'in (genellikle erkek) sesinin o ağır yükünden paçayı kurtarıyoruz, Agnès Varda'nın birinci şahıs anlatısını kullandığı son iki deneme filminde olduğu gibi: *Toplayıcılar ve Ben* (*Les glaneurs et la glaneuse*, 2000) ve *Agnes'in Plajları* (*Les plages d'Agnès*, 2008). Bu filmlerde kendini fazla ciddiye almayacak denli vizyonuna güvenen birinin hafifliğini hissediyoruz. Deneme filmde iyi anlatıcı sesinin sırrı belki tam da bu: özgüvenli mizah ve bir ölçü tevazu. Aklımızda olsun.

(Çeviren: Başak Ertür)

Alisa Lebow Londra'daki Brunel Üniversitesi'nde belgesel kuramı, tarihi ve prodüksiyonu üzerine ders veren bir sinemacı ve akademisyen. Ayrıca docİstanbul Belgesel Araştırmaları Merkezi'nin kurucu üyelerinden. www.alisalebow.co.uk

SON BAŞVURU TARİHİ YAKLAŞAN FESTİVALLER

DOK Leipzig
10 Temmuz 2009
www.dok-leipzig.de

IDFA
1 Ağustos 2009
www.idfa.nl

Montpellier Akdeniz Film Festivali
10 Temmuz 2009
www.cinemed.tm.fr

Londra Film Festivali
10 Temmuz 2009
www.bfi.org.uk

CPH:DOX
1 Ağustos 2009
www.cphdox.dk

Ekotopfilm Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Filmleri Festivali
31 Temmuz 2009
www.ekotopfilm.sk

MedFilm Festival
31 Temmuz 2009
www.medfilmfestival.org

Cinema Verite: İran Uluslararası Belgesel Film Festivali
15 Temmuz 2009
www.irandocfest.ir

The World Montreal Uluslararası Film Festivali
17 Temmuz 2009
www.ffm-montreal.org

Sundance Film Festivali
17 Ağustos 2009
www.sundance.org

Zagreb Film Festivali
20 Ağustos 2009
www.zagrebfilmfestival.com

BU YAZIN FESTİVALLERİ

FIDMarseille - Marsilya Uluslararası Belgesel Film Festivali
8-12 Temmuz 2009
[/ www.fidmarseille.org](http://www.fidmarseille.org)

Karlovy Vary Uluslararası Film Festivali
3-11 Temmuz 2009
[/ www.kviff.com](http://www.kviff.com)

Pärnu Uluslararası Belgesel ve Antropoloji Filmleri Festivali
5-26 Temmuz 2009
[/ www.chaplin.ee/english/filmfestival](http://www.chaplin.ee/english/filmfestival)

Lemosos Uluslararası Belgesel Film Festivali 5-9 Ağustos 2009
[/ www.filmfestival.com.cy](http://www.filmfestival.com.cy)

DUYURULAR

• Sosyal amacı olan film projelerini vakıflar, hayır kurumları, markalar ve medya ile bir araya getirerek güçlü işbirlikleri ve çığır açan filmler geliştirmeyi hedefleyen **'The Good Pitch'** adlı forum 7-8 Eylül tarihlerinde Londra'da gerçekleşecek. Son başvuru tarihi **6 Temmuz 2009**. (www.britdoc.org)

• Güncel sosyal içerikli belgesel filmleri desteklemek için her yıl 1.5 milyon dolar fon sağlayan **Sundance** belgesel film fonu için son başvuru tarihi **7 Temmuz 2009**. (www.sundance.org)

• **8-11 Temmuz 2009** tarihleri arasında **Documentary in Europe** adlı etkinlik İtalya'nın Bardonecchia kentinde gerçekleştiriliyor. Avrupa belgesel sektörünün durumunu ele alan bu etkinlikte, film gösterimleri, 'match making' (eşleştirme) ve 'pitching' (sunum) organizasyonları, seminerler, yapımcı-programcı buluşmaları ve eğitimler yer alıyor. (www.docineurope.org)

• **27 Ekim-1 Kasım 2009** tarihlerinde Çek Cumhuriyeti'nin Jihlava kentinde gerçekleşecek ve Orta ve Doğu Avrupa belgesel alanında uzmanlaşmış **East Silver Docmarket** belgesel marketi için son başvuru tarihi **30 Temmuz 2009**. (www.eastsilver.net)

• Gelişmekte olan veya değişim sürecindeki ülkelerdeki sinemacıların kurmaca ve uzun metraj belgesel projelerini detekleyen **Hubert Bals** fonu için son başvuru tarihi: **1 Ağustos 2009**. (www.iff.fr.nl)

• Kopenhag'da gerçekleştirilen CPH:DOX Belgesel Film Festivali'nin paralel etkinliklerinden biri olan belgesel marketi **DOX:MARKET** için son başvuru tarihi **1 Ağustos 2009**. (www.cphdox.dk)

• Değişim sürecindeki ülkelerin sinemacılarına prodüksiyon desteği sağlayan **World Cinema Fund** için son başvuru tarihi **3 Ağustos 2009**. (www.berlinale.de)